

ELS INICIS DEL CATALANISME A LLEIDA (1875-1903): APORTACIONS

Quintí CASALS BERGÉS¹

Universitat Autònoma de Barcelona

Lliurat el 26 de maig de 2020. Acceptat el 17 de juny de 2020

RESUM

En aquest article es presenta l'evolució del catalanisme a les terres de Lleida, principalment a la seva capital, Lleida, des de 1875 a 1903, amb l'aportació de nova documentació. En aquest període, el catalanisme lleidatà es va mantenir dins una esfera cultural i es manifestà a través de diverses associacions. En els paràgrafs següents analitzem l'evolució d'aquestes associacions i les activitats dels seus principals dirigents, fins al moment en què els plantejaments culturals no són ja suficients i es passa a l'acció política.

PARAULES CLAU

Catalanisme, Unió Catalanista, Lo Tranquil Taller, Associació Catalanista, Lliga Regionalista, federalisme.

The beginning of Catalan nationalism in Lleida (1875-1903): contributions

ABSTRACT

This article presents the evolution of Catalan nationalism in Lleida from 1875 to 1903. During this period, Catalan nationalism in Lleida remained

1. E-mail: quincorro@gmail.com

within the cultural sphere and manifested itself through various associations. In the following paragraphs we analyse the evolution of these associations and the actions carried out by their main leaders, up to the time when cultural approaches were no longer enough and political action was undertaken.

KEYWORDS

Catalan nationalism, Unió Catalanista, Lo Tranquil Taller, Associació Catalanista, Lliga Regionalista, federalism.

I. INTRODUCCIÓ

Després del fracàs de la Primera República (1873), es produí la reacció monàrquica que portà la Restauració dels Borbó al capdavant de la corona espanyola (1875). Davant una situació tremendament contrària, el republicanisme espanyol, unit fins a 1874 al voltant del Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF) creat el 1868, va tardar a donar senyals de vida, i quan ho va fer va ser disgregat en diversos grups. El primer de tots a manifestar-se fou Emilio Castelar, que va crear el moderat Partit Demòcrata Possibilista (1876). En segon lloc, cap a 1879, Francesc Pi i Margall començà a reorganitzar el PRDF, del qual es van separar Estanislau Figueras, que va crear el Partit Federal Orgànic (1880), y Nicolás Salmerón, que va marxar primer a França per conspirar en una revolució republicana amb Ruiz Zorrilla i després, en tornar, va fundar el Partit Republicà Centralista (1887).²

Una olla de grills que, a la llarga, no va accontentar el grup federal català, que va liderar, almenys fins al juny de 1881, Valentí Almirall.³ L'estiu d'aquell any, una part important del republicanisme catalanista es va disgregar del PRDF

2. Sobre el republicanisme d'aquells, vegeu Àngel DUARTE (2013), *El republicanismo. Una pasión histórica*, Madrid, Cátedra. I per a Catalunya, Àngel DUARTE (2004), *Història del republicanisme a Catalunya*, Vic, Eumo; Francesc BONAMUSA, «Republicanisme i federalisme. Catalunya, 1830-1939», a Manuel CHUST [ed.] (2004), *Federalismo y cuestión federal en España*, Castelló, Universitat Jaume I, p. 91-114; i Pere GABRIEL (2007), *El catalanisme i la cultura federal. Història i política del republicanisme popular a Catalunya el segle XIX*, Reus, Fundació Josep Recasens.

3. *El Diluvio* (1 de maig de 1881), p. 10. Sobre Almirall, vegeu Josep PICH I MITJANA (2004), *Federalisme i catalanisme: Valentí Almirall i Llozer (1841-1904)*, Barcelona, Eumo Editorial.

i va renunciar a la teoria de Pacte Sinalagmàtic que proposava Pi i Margall per agrupar uns estats (regions espanyoles) en unió lliure i fraternal per formar una Espanya federal.⁴ Una part dels federals catalans, el grup d'Almirall, era catalanista, i va creure, almenys des de 1868 fins a 1881, que en el si del PRDF podia desenvolupar un projecte autonomista per a Catalunya.⁵ L'evolució política d'Almirall i el seu grup partia de la convicció que Catalunya necessitava un estatus polític propi que satisfés la seva natural particularitat, independentment del que pensessin la resta de les regions espanyoles.

El primer pas per deslligar-se del PRDF fou un escrit d'Almirall, publicat al *Diari Català* l'11 de setembre de 1880, en què apel·lava als diaris, entitats i persones influents del catalanisme perquè «és ja arribada l'hora de reunir als elements del nostre renaixement, que tan vigorós se mostra», per la qual cosa convocava «a tots los catalanistes al primer congrés, que tindrà lloc a Barcelona i s'inaugurarà el pròxim 9 de d'octubre».⁶ L'assemblea seria, segons les bases presentades, el punt de partida per a la constitució d'un Centre Catalanista aglutinador, que tingués veu pròpia a l'Estat, i vetllés per la defensa del dret civil català i fixés el camí del Renaixement cultural catalanista.

La proposta fou un èxit i el Primer Congrés Catalanista una realitat entre el 9 d'octubre i el 14 de novembre de 1880. L'assemblea reunida a Barcelona va comptar amb 3.000 congressistes de tot el país i de diverses tendències. Tal com s'havia proposat, en aquell primer congrés es va acordar crear una comissió defensora de la llengua catalana, una acadèmia de la llengua i una comissió de defensa del dret civil català, que creien amenaçats per l'uniformisme del govern central. Les conclusions del primer congrés i l'evolució cap al catalanisme

4. Vegeu Francesc PI I MARGALL (1877), *Las nacionalidades*, Madrid, Imprenta de Eduardo Martínez.

5. A Catalunya, a banda dels federals, durant el Sexenni Revolucionari (1868-1874) es constata l'aparició de la Jove Catalunya el 1870, fundada per Àngel Guimerà, Pere Aldavert i Martorell, Joaquim Riera i Bertran, Josep Roca i Roca, Lluís Domènech i Montaner, Francesc Matheu i Fornells, Josep Pella i Forgas, Ramon Picó i Campamar i Antoni Aulèstia i Pijoan. Aquest fou el primer grup obertament catalanista del país, que combinà el seu principal interès literari amb el polític, però que hagué de tancar portes quan es consumà la Restauració conservadora borbònica el 1875. Margalida TOMÀS (1992), *La Jove Catalunya*, Barcelona, La Magrana; Jordi LLORENS VILA, «El primer catalanisme independentista», *El Temps d'Història* (abril de 2005); i Carola DURÁN TORT (2006), *Pere Aldavert: una vida al servei de l'ideal*, Barcelona, Abadia de Montserrat, p. 21.

6. *Lo Catalanista* (18 d'octubre de 1880), p. 4-5.

d'Almirall van fer que trenqués definitivament amb Pi i Margall l'any següent, com hem dit, l'estiu de 1881. Alliberat del *pimargallisme*, va fundar i presidir el Centre Català el 1882, que inicialment pretenia ser interclassista i allunyat dels partits espanyolistes. Almirall volia agrupar allí només les forces catalanes compromeses amb la defensa política de la llengua, el dret civil, la divisió comarcal i el proteccionisme econòmic. Per desenvolupar aquest projecte es van crear nuclis propagandístics del catalanisme arreu del Principat, un dels quals fou, per poc temps, Lo Tranquil Taller de Lleida.

Consolidat el grup, l'any següent, entre el 20 i 27 de juny de 1883, el Centre va organitzar el segon Congrés Catalanista, en què es va explicitar la crítica al centralisme dels partits dinàstics; es va demanar la cooficialitat de la llengua catalana i, de nou, la conservació del dret català i el proteccionisme per a la indústria nacional. La primera gran acció del Centre Català va ser la redacció del conegut Memorial de Greuges de 1885, adreçat al rei Alfons XII, en què es reivindicava la descentralització administrativa i s'apel·lava al proteccionisme de la indústria catalana.

En aquest sentit, considerem que la culminació del nou pensament federal catalanista fou la publicació, el 1886, del llibre d'Almirall *Lo catalanisme*, en el qual exposava el nou corrent autonomista per a Catalunya, que no era separatista i es basava en la descentralització de l'Estat, el qual cedia part del seu poder a les regions desenvolupades naturalment al llarg de la història. El catalanisme d'Almirall es diferenciava del regionalisme burgès, perquè se centrava en la peculiaritat de Catalunya, independentment de la relació d'igualtat que tingués amb les altres regions, que era el que defensava el segon.

2. EL REPUBLICANISME A LLEIDA EN ELS PRIMERS ANYS DE LA RESTAURACIÓ

A Lleida, com a la resta de l'Estat, durant els primers anys de la Restauració borbònica es va imposar políticament el liberalisme conservador i centralista dels partits dinàstics (conservadors i liberals). Anteriorment, durant el Sexenni Democràtic (1868-1874), el catalanisme polític havia mostrat les seves primeres i tímides manifestacions a Lleida, canalitzant-se políticament a través del PRDF. Molts dels republicans lleidatans promogueren la creació de l'Ateneo Leridano el novembre de 1870, una de les institucions amb més carisma cultural en la Lleida del segle XIX. Presidit per l'advocat, diputat republicà el 1869 i

catedràtic d'història de l'institut Miquel Ferrer Garcés (Aitona, 1816 - Lleida, 1896), se subdividia en quatre seccions segons fos l'àmbit d'estudi al qual es prestava atenció.⁷

Tot i que els estatuts de l'Ateneo especificaven que no tenia un caràcter polític, era evident la implicació del federalisme i un incipient catalanisme de la institució, si s'observen els noms dels principals dirigents: Ferrer, Manuel Pereña Puente, Frederic Castells, Josep Sol Torrents o Marià Pérez Dalmau.

En l'únic número de la *Revista del Ateneo Leridano*, publicat l'abril de 1873, el soci Manuel Pereña i Puente feia una exhaustiva ressenya de les activitats que s'havien dut a terme des de la fundació del centre. Entre els discursos, conferències i lliçons, destacava l'aportació feta per Miquel Ferrer Garcés, que va presentar un treball, abans del gener de 1873, sota el títol «Orígenes de la nacionalidad catalana», que llamentosament ningú no ha localitzat encara i que podria aclarir moltes coses sobre els inicis de la Renaixença a Lleida i la seva implicació amb el federalisme.

En general, el Sexenni Revolucionari (1868-1875) consolidà el projecte cultural republicà a Lleida, el qual pretenia la recuperació nacional i cultural catalana. Els federals de Ferrer Garcés o Almirall identificaven, llavors, la nacionalitat catalana amb una identitat pròpia que s'inseria lliurement en una altra realitat supranacional espanyola, en igualtat de condicions i respectant totes les peculiaritats regionals. L'adveniment de la Primera República Espanyola (1873-1874) semblava albirar el triomf definitiu d'aquest projecte, però la reacció monàrquica posterior, que propicià la Restauració borbònica (1875-1931), feu fracassar el projecte republicà federal que a Lleida no era hegemònic només a nivell polític, sinó també en l'àmbit cultural.⁸

Tanmateix, a pesar de les circumstàncies polítiques i culturals contràries que es donaren durant els primers anys de la Restauració, a Lleida es va produir la recuperació del català parlat i escrit per la inèrcia que havia pres la cultura pròpia a les dècades anteriors.

Una de les entitats que li va donar impuls va ser la Sociedad Literaria y de Bellas Artes de Lleida, que naixia a primers de 1875 i substituïa l'anterior i

7. Sobre Miquel Ferrer vegeu Manuel LLADONOSA (2018), *Progrés i República: Miquel Ferrer i Garcés (1816-1896)*, Lleida, Pagès editors.

8. Quintí CASALS (2013), *Modernització i Renaixença a la Lleida del segle XIX*, Lleida, Pagès, p. 183-190.

QUINTÍ CASALS BERGÉS

actiu Ateneo Leridano del Sexenni Democràtic (1870-1874). La Sociedad es va instal·lar a l'antic convent de la Mercè, al carrer de Sant Antoni de Lleida, i fou controlada gairebé totalment pels mateixos socis, majoritàriament republicans i federalistes catalanistes, que havia tingut l'Ateneo. Aquesta nova institució publicà, primer, el *Cronicón Ilerdense* (1875) i després la seva continuació, la *Revista de Lérida* (1875-1879), dirigida la major part del temps per l'advocat republicà federal i catedràtic de literatura de l'Institut, Manuel Pereña Puente (Lleida, 1850 - Lleida, 1923). La Sociedad, a més, organitzava anualment des de 1877 un certamen científic, artístic i literari per la Festa Major de Lleida, cap a l'11 de maig, que premiava poesies en castellà i català, i que fins l'any 1882 fou un digne antecessor dels posteriors Jocs Florals de Lleida (Fig. 1).

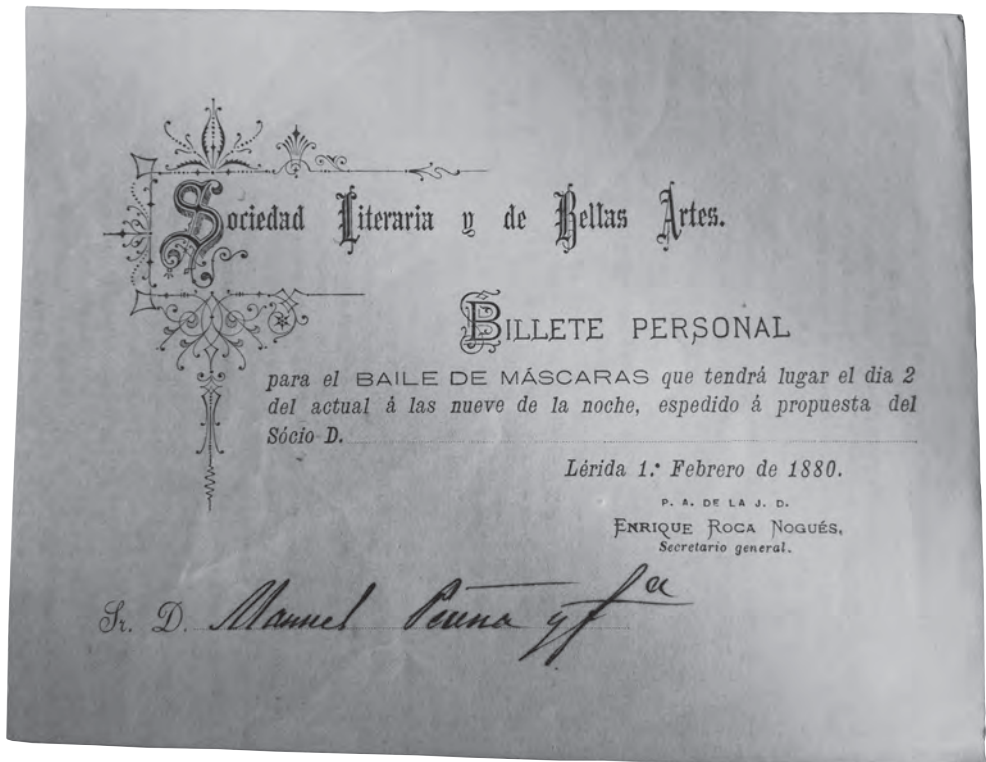

Figura 1: Invitació a un ball de màscares pel Carnaval de 1880 de la Sociedad Literaria y de Bellas Artes de Lleida. Font: Fons Manuel Pereña i Puente - Universitat de Lleida.

Així, per exemple, els premis que es van atorgar el 1878 foren una espiga de plata donada per la Diputació, una ploma de plata cedida per l'Ajuntament de Lleida, una planxa de plata donada per l'institut de secundària, una medalla de plata donada pel Casino Principal, una rosella de plata costejada per la redacció de la *Revista de Lérida*, una copa de plata donada per la Societat Lo Tranquil Taller i una banderola de plata cedida pel Casino de Artesanos.⁹

La Sociedad, com l'anterior Ateneo, va estar presidida de manera efectiva per Miquel Ferrer i Garcés, de 1875 a 1878 (de forma honorífica des de 1878 fins a 1882), per l'agent de negocis Manuel Sánchez García (Saragossa, ? – Lleida, 1882) de 1878 a 1880 i per l'impressor Josep Sol Torrents (Lleida, 1843-1923) de 1880 a 1882.¹⁰ Els tres presidents de la Sociedad foren homes de prestigi i diputats a corts: Ferrer el 1854 i el 1869; Sánchez el 1872 i Sol Torrents el 1905; a més, aquest darrer havia estat alcalde de Lleida durant la Primera República (1873). La Sociedad es va dividir en diverses seccions: científicoliterària, dramàtica, lírica i literària, les quals comptaren amb les seves juntes directives respectives. En el moment culminant de la seva existència, que fou l'any 1879, va elaborar uns estatuts de govern intern.¹¹

Tenim constància de la seva existència, així com de la celebració del seu certamen literari fins al maig de 1882, i sabem que la convocatòria de premis era variada i no solament religiosa com els promoguts per la carlina Acadèmia Mariana, fundada el 1862.¹² Habitualment, en aquells certàmens es premiaven poesies històriques de relleu relatives a Lleida. A tall d'exemple, en el segon certamen (1878) fou distingida la poesia «Lo Martre de la Independència Ilergeta», de Josep Pleyan de Porta, amb el primer accèssit del Lliri de plata.¹³ L'any següent, en el tercer certamen celebrat el maig de 1879, fou premiat el metge

9. *La Academia: revista de cultura hispano portuguesa, latino-americana*, núm. 15 (23 d'abril de 1878), p. 13.

10. *La Mañana* (29 de maig de 1880), p. 1.

11. Fons Sol-Torres (DdL), *Estatutos para los certámenes de la Sociedad Literaria y de Bellas Artes de Lérida: aprobados en junta general celebrada el 8 de junio de 1879*, Lleida, 1879; i *Reseña general de los trabajos realizados por la sección dramática de la Sociedad Literaria y de Bellas Artes de Lérida considerada en sí y en sus relaciones con las demás secciones de la misma desde su fundación hasta el día 13 de enero de 1879* (1879), Lleida, Establecimiento Tip. de L. Corominas.

12. Quintí CASALS (2017), «La Renaixença, motor de la modernitat a Lleida», *Anuari Verdguer*, núm. 25, p. 17-53.

13. Publicada a *Garlanda Poètica Ilerdanesa*, Lleida, Josep Sol Torrents, 1882, p. 31-38.

i poeta Lluís Roca i Florejachs amb el ram de llorer de plata amb les armes de Lleida, que era com el primer premi, per l'oda «Lleida Reconquerida»; mentre Josep Pleyan obtenia l'únic accèssit al ram de lliris per la seva poesia «La presa de Lleyda».¹⁴ L'any següent, 1880, s'emportava el pensament de plata i or Maria Josep Massanés per la seva poesia «Grats Records»; mentre Josep Pleyan de Porta guanyava el primer premi i el primer accèssit al ram de lliris de plata, ofert pel metge Lluís Roca, per les poesies «En Baget» i «Lo Sagrament dels Lleydatans», respectivament, ambientades ambdues en l'aixecament lleidatà contra el francès el 1808.¹⁵

La Sociedad Literaria de Bellas Artes també tenia una secció dramàtica, que representava obres de teatre i feia sessions rapsodes de poesia.¹⁶ En definitiva, considerem que aquella Sociedad Literaria fou primordial en la promoció del català i la cultura del país fins que cessà en les seves activitats el 1882.

Paral·lelament, des de començaments de la dècada de 1880 s'havia produït una progressiva normalització de l'edició d'obres literàries en català a Lleida. Així, la versió definitiva de «Glòries de Lleida» de Roca i Florejachs apareixia per primer cop escrita en català el 1882, dins la *Garlanda Poètica Ilerdanesa*, editada per Josep Pleyan de Porta.¹⁷ Aquesta obra coral recollia, també, alguns dels premis atorgats als Jocs Florals de la Sociedad Literaria de Bellas Artes de Lleida entre 1878 i 1880 i altres poesies sobre Lleida. Entre els autors de la garlanda trobem Maria Josepa Massanés, Àngel Guimerà, Frederic Soler (Pitarra), Francesc Ubach, Lluís Roca i Josep Pleyan de Porta, que oferien un primer conjunt de relats sobre Lleida en versió poètica, i que probablement hauria de ser considerada la primera gran obra lleidatana de la Renaixença a Lleida. Quant a la premsa, el 1883 engegava la seva relació amb el català amb la publicació de

14. Publicades a *Garlanda Poètica Ilerdanesa*, Lleida, Josep Sol Torrents, 1882, p. 73-76 i 57-62.

15. Publicades a *Garlanda Poètica Ilerdanesa*, Lleida, Josep Sol Torrents, 1882, p. 135-144 i 159-166.

16. *Reseña general de los trabajos realizados por la sección dramática de la Sociedad Literaria y de Bellas Artes de Lérida considerada en sí y en sus relaciones con las demás secciones de la misma desde su fundación hasta el día 13 de enero de 1879* (1879), Lleida, Sociedad Literaria y de Bellas Artes de Lérida. Sección dramática.

17. *Garlanda: poètica ilerdanesa / composta per Maria Josepha Massanés de Gonzalez ... [et al.]; publicada per Joseph Pleyan de Porta; e il·lustrada ab los retratos dels autors y fotografats fets de dibuixos a la ploma per Joan Serra y Pausas* (1881), Lleida, Josep Sol.

Lo Garbell, dirigit pel metge republicà Camil Castells Ballespí, el primer rotatiu editat íntegrament en llengua catalana del segle XIX a Lleida. Per tant, es pot concloure que en la dècada de 1880 començà el procés de normalització en l'ús de la llengua catalana a Lleida.

3. LO TRANQUIL TALLER: LA PRIMERA ENTITAT CATALANISTA

També en l'últim quart del segle XIX, concretament a mitjan 1877, inaugurava la seva activitat Lo Tranquil Taller, una societat lleidatana, poc coneguda, que va tenir un caràcter clarament catalanista i volia promoure l'art i els oficis en la classe treballadora. La societat es va situar en un edifici-magatzem a la rambla de Cabrinety, davant el carrer de la Trinitat, al començament de l'avui anomenada rambla de Ferran: «El edificio que hoy ocupa es de nueva y sólida construcción y propio de las Sras. Doña Antonia Rosinach, viuda de Rabasa, y Dª Carmen Domingo, viuda de Brés.— En la planta baja, destinada à Salón de reuniones en su mayor extensión, se contienen además la guardarropía y tocador para señoras.— En el piso principal se establecen varios obradores y talleres, Sala para Juntas, Secretaría, Archivo, Biblioteca y un salón donde se servirán algunos refrescos los días de reunión ó baile, destinándose el segundo piso á almacenes».¹⁸ Al seu costat hi havia la fàbrica de licors de Joaquim Lamolla, que també regentava una taverna amb billars.

És probable que per la situació de la seva seu, en una nau de treball desocupada, i la dedicació dels socis a activitats artístiques, intel·lectuals i d'investigació laboral, s'atorgués el nom de Tranquil Taller a la societat, malgrat que cap document consultat ho precisa.

Segons informaven Carme Torres i Romà Sol, l'any del centenari de la seva fundació (segons la seva equivocada opinió es produí el 1878), «El Tranquil Taller desenvolupà una tasca a mig camí entre el lleure i la cultura, tot proposant-se “facilitar el estudio del arte y fomentar su conocimiento en nuestra Ciudad”. Inicià les seves activitats quan les festes de Carnaval organitzant la cavalcada de rebuda de S. M. Carnestoltes (1878). “Destacó —diu la premsa— los nuevos

18. *Revista de Lérida*, núm. 6 (10 de febrer de 1878), p. 46-48.

QUINTÍ CASALS BERGÉS

gigantes construidos por el Tranquil Taller, y los bailes populares de cabezudos, bastonets i moxiganga que alcanzaron una gran ovación en toda la ciudad».¹⁹

Tanmateix, tal com han documentat Sandro Machetti i Esther Martí, Lo Tranquil Taller ja tenia una notable presència en la paraescenografia lleidatana (escenografia no teatral) des de 1877, en participar en la decoració de diversos espais públics, sobretot a les festes locals (processons, cavalcades o concerts).²⁰ També constaten la mort sobtada del seu primer vicepresident, Joan Reñé Romeu, l'11 d'octubre de 1877.²¹ Amb tot, la seva incidència en la vida cultural de la ciutat, com els mateixos autors apunten, fou molt superior. Així, Lo Tranquil Taller de Lleida estava en la línia dels ateneus fundats arreu del país durant els primers anys de la Restauració. Segons informava el diari *La Mañana* el 5 de novembre de 1879, s'havia fundat a Terrassa l'Ateneo Libre el 19 d'octubre: «La fundación de este Ateneo, solo tiene el noble fin de difundir la ilustración entre la clase obrera, a imitación de la Sociedad el Centro de Lectura de Reus, el Tranquil Taller de Lérida, el Centro Artístico de Olot, los Ateneos de Igualada, Tarragona, Gerona, Sans, Vic y otras muchas poblaciones de Cataluña».²²

L'any següent, al maig-juny de 1879, segons informava el *Diario Oficial de Avisos de Madrid*, Lo Tranquil Taller tenia previst organitzar «una exposición de productos industriales, agrícolas y comerciales del país, que tendrá el carácter de permanente, pudiendo cada expositor tener los suyos espuestos gratuitamente durante 30 días».²³ Tanmateix, segons el *Diari Català*, dirigit per Almirall, l'associació va haver de suspendre la inauguració de l'exposició, prevista per a la Festa Major de Maig, concretament el dia 11, i la va posposar fins al 24 de juny, dia de Sant Joan.²⁴

Finalment, tal com posava de manifest el metge Frederic Castells Ballespí (Lleida, 1851 - Tona, 1897), primer, i probablement, únic president de la entitat,²⁵

19. Romà SOL; Carme TORRES, «Lo Tranquil-Taller», *La Mañana* (10 de febrer de 1990), p. 2.

20. Sandro MACHETTI (1995), *El pre-cinema a Lleida (Cultura i espectacles pre-cinematogràfics i el seu públic entre 1845 i 1896)*, Lleida, Pagès editors, p. 143-147; i Esther MARTÍ, *L'art i la vida artística a les terres de Lleida, 1875-1936. Lectura sistèmica d'una perifèria*, tesi doctoral, Universitat de Lleida (18 de desembre de 2015), p. 274-279.

21. *Revista de Lérida*, núm. 41 (21 d'octubre de 1877), p. 328.

22. *La Mañana* (5 de novembre de 1879), p. 1.

23. *Diario Oficial de Avisos de Madrid* (24 de maig de 1879), p. 3; i *La Iberia* (24 de maig de 1879), p. 3.

24. *Diari Català* (20 de maig de 1879), p. 5.

25. *La Unión* (14 d'octubre de 1879), p. 3.

la societat, que era «protectora de los adelantos materiales, la cual con un celo y perseverancia que habla muy alto en su favor, ha logrado reunir en su seno cuantos elementos encierra aquella población, favorables a los intereses del progreso y del Trabajo». La mostra es presentà a la nau que tenia la societat a la rambla de Cabrinety. La *Ilustración Española y Americana* lloava la iniciativa i publicava un gravat de la mostra realitzat pel reconegut artista barceloní Josep Lluís Pellicer i Fené (1842-1901). Manuel Bosch, corresponsal de la *Ilustración* afirmava que «no hace mucho que, con el título de Tranquil-Taller, se estableció en la culta ciudad de Lérida una Sociedad protectora de los adelantos materiales, la cual, con un celo y perseverancia que habla muy alto en su favor, ha logrado reunir en su seno cuantos elementos encierra aquella población, favorables á los intereses del progreso y del trabajo, sin distinción de clases ni opiniones».²⁶ Unes planes més endavant, la *Ilustración* tornava a lloar la tasca de la nova associació: «Dignos son de vivos elogios, esfuerzos tan laudables en pro del espíritu de asociación y de la noble causa del trabajo como el que acaba de realizar la del Tranquil-Taller de Lérida, cuyo ejemplo nos sería grato ver imitado en todos los demás centros que, por su importancia fabril, comercial ó agrícola, están interesados en la creación de sociedades con análogos fines».²⁷ En l'exposició es van mostrar productes agraris de la terra, però també altres treballs d'indústries vàries i diverses mostres tipogràfiques de la ciutat²⁸ (Fig. 2).

Aquesta fou la primera exposició de caire industrial i comercial que es feia a Lleida. En la mostra, un jurat presidit pel poeta Lluís Roca i Florejachs va atorgar uns premis que foren lliurats el 8 de setembre de 1879 en una lluïda sessió que comptà amb un concert dels músics de la societat dirigits pel senyor Manuel Herrera, president de la secció musical de Lo Tranquil Taller, que comptava amb el lletraferit local Salvador Revés, com a secretari, i una secció de guitarres i bandúrries que acompanyava els cantaires.

El corresponsal del *Diari Català* conclouia: «Content pot estar lo Tranquil Taller ab sa obra tant ben comensada y millor acabada».²⁹ Poc després, el 28 de setembre de 1879, es va organitzar, conjuntament amb la Sociedad Literaria de Bellas

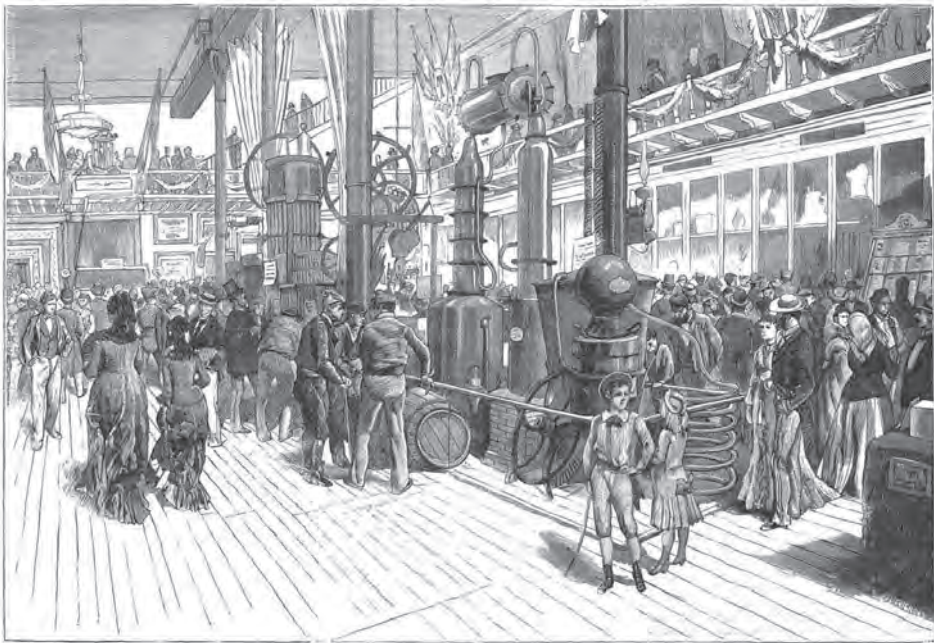
26. *La Ilustración Española y Americana*, núm. 33 (30 d'agost de 1879), p. 142.

27. *La Ilustración Española y Americana*, núm. 33 (30 d'agost de 1879), p. 149.

28. *Diari Català*, núm. 80 (21 de juliol de 1879), p. 2.

29. *Lo Tibidabo*, núm. 22 (16 d'agost de 1879), 16.08.1879, p. 3; *Diari Català* (13 de setembre de 1879), p. 5.

QUINTÍ CASALS BERGÉS

LÉRIDA.—EXPOSICION INDUSTRIAL Y AGRÍCOLA, CELEBRADA POR LA SOCIEDAD «TRANQUIL-TALLER».

Figura 2: Il·lustració de l'exposició industrial i agrícola celebrada a Lo Tranquil Taller (autor: Pellicer). Font: *La Ilustración Española y Americana*, 30 d'agost de 1879, p. 149.

Artes de Lérida, amb la qual mantenia uns llaços d'amistat molt estrets i de la qual era soci també Frederic Castells, la resolució del certamen literari que aquesta havia convocat per al maig i no s'havia pogut celebrar.³⁰

En aquesta línia de col·laboració entre ambdues societats, l'any següent, el 12 de maig de 1880, el Taller va donar una copa de plata en el certamen organitzat per la Sociedad Literaria, «referente al establecimiento de una Escuela de Artes y Oficios en Lérida medios para su sostenimiento».³¹ El lliurament de premis es va fer, com era habitual, per la Festa Major de Lleida, l'11 de maig. Aquell mateix dia, a la tarda i a la nit es van celebrar balls en el saló del Tranquil Taller i del Casino d'Artesans.³²

30. *Diari Català* (2 d'octubre de 1879), p. 5; i *La Mañana: diario político*, núm. 1125 (10 d'octubre de 1879), p. 1.

31. *Crónica de Cataluña* (24 de gener de 1880), p. 3.

32. *Diari Català* (12 de maig de 1879), p. 5.

Dos anys després, el febrer de 1881, inaugurava els seus assajos la coral El Taller Ilerdense, sorgida en el si de lo Tranquil Taller.³³ A banda d'animades festes, la societat també va promoure un cicle de conferències, l'abril de 1881, amb destacats republicans del moment com Manuel Pereña Puente, Camil Castells (també metge i germà de Frederic, sobre la prostitució des d'un punt de vista mèdic), Francesc Malet (història del periodisme), Josep Sol Torrents o Josep Maria Vallès i Ribot (sobre l'ensenyament de la classe treballadora), a més d'un concert de l'Orfeón Ilerdense en benefici del poble de Puigcerçós, que havia patit un esfondrament geogràfic.³⁴

La direcció del Tranquil Taller va estar encapçalada per Frederic Castells fins al maig de 1881, data en la qual es va traslladar a Barcelona. Per acomiadar-lo, l'Orfeón Ilerdense li va dedicar una serenata, la nit del 12 de maig de 1881: «Per sa acertada direcció que habían fet d'aquell lo centro mes artístich y mes lluhit de Lleyda».³⁵

Dos dies després, el dissabte 14 de juliol, Castells va donar una conferència sobre catalanisme al centre, la ressenya de la qual ens pot il·lustrar sobre el seu pensament. Així, segons el corresponsal del *Diari Català*:

La concurrència fou principalment d'artesants, per quin motiu exposà algunas interessants consideracions sobre'ls progressos de la clase obrera permeten-se atinats consells á la mateixa al objecte de apartar-los de tota absorció que deprimís son modo de ser y obrar individual. Realzar sa pròpia personalitat per los medis que ja posa en pràctica com un son lo perfeccionament de son treball y la cultura de sa intel·ligència, y aspirar á sa regeneració per medi de la llibertat, es lo canal que'l orador senyala al obrer per arribar á sa emancipació completa aixís en lo terreno material com en lo moral. S'estengué en demostrar que'l dia en que la llibertat, igualtat y la fraternitat consideradas científicament, obtinguin son triunfo definitiu sobre la terra, la humanitat serà dixosa y hauran conseguit lo grau de perfecció mes complert».

33. *Diari Català* (5 de febrer de 1881), p. 3.

34. *Diari Català* (7 d'abril de 1881), p. 4; (10 d'abril de 1881), p. 4; (13 d'abril de 1881), p. 4; (22 d'abril de 1881), p. 4; (20 de maig de 1881), p. 3.

35. *Diari Català*, núm. 637 (14 de maig de 1881), p. 4.

QUINTÍ CASALS BERGÉS

Entrà luego en lo fondo del tema propositat, exposant en la cura de sa peronació los caràcters distintius del Catalanisme, ses progresos y tendèncias á millorar las condicions d'una regió tant important com Catalunya y desfent los núvols que tractan d'amontegar sobre'l catalanisme tots quants veuen ab enveja un moviment tan profitós. Després d'enumerar brillantment la cultura y las glòrias de la nostra terra, terminà sa peronació, que fou premiada ab nutrits aplausos.³⁶

En conseqüència, la ideologia de Castells anava en la línia democràtica d'inclusió de la classe treballadora i de reivindicació de drets individuals i col·lectius a través del catalanisme. Per això, Lo Tranquil Taller es va implicar tant en el progrés de la classe treballadora com del catalanisme i va instal·lar, l'1 de setembre de 1879, una bústia del *Diari Català* (1879-1881), dirigit per Valentí Almirall, on es podien dipositar cartes i butlletes de subscripció.³⁷

L'any següent (1880), Frederic Castells va participar en el Primer Congrés Catalanista, celebrat el 9 d'octubre, en representació de Lo Tranquil Taller, de manera que va implicar la institució en la Renaixença del país.³⁸ També va acollir Valentí Almirall, el 29 d'octubre de 1880, en la visita que va fer en el seu pas entre Balaguer i Barcelona. Poc després, en un article publicat al diari *Lo Catalanista*, Almirall explicava que «Lo Tranquil Taller, que és sens dubte l'associació més activa de la província puix que els joves que en gran part lo formen han portat a execució una pila de pensaments transcendents. Lo Tranquil Taller és una institució molt distinta de lo que indica lo seu títol».³⁹

Tot i l'incipient catalanisme que van mostrar aquest grup de republicans, almenys fins al maig de 1881 es van mantenir, com Almirall, en el si del Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF) dirigit per Francesc Pi i Margall. Així, en la primera participació electoral republicana de la Restauració, esdevinguda a les eleccions municipals del maig de 1881, la candidatura presentada pel PRDF a Barcelona anava signava per Valentí Almirall com a president del Comitè Democràtic Federalista de Barcelona i Josep Maria Vallès i Ribot com a vice-president, els líders de les dues tendències del partit a Catalunya, la catalanista i

36. *Diari Català*, núm. 639 (16 de maig de 1881), p. 2.

37. *Diari Català* (1 de setembre de 1879), p. 1.

38. *Lo Catalanista* (18 d'octubre de 1880), p. 6.

39. *Lo Catalanista*, núm. 16 (31 d'octubre de 1880), p. 120.

la pactista federalista. Entre els candidats hi havia republicans catalanistes com Conrad Roure (advocat), Frederic Castells, Rossend Arús Arderiu (escriptor), Frederic Soler (autor dramàtic) i Jaume Pi i Sunyer, metge; així com altres estrictament federals com Carlos Castroverde, catedràtic, o Marià Sans, hisendat.⁴⁰

Però com hem vist, el grup catalanista dels federals catalans havia fet els primers passos per emancipar-se en els anys previs. A Lleida, el dia de la visita d'Almirall el 1879, fou rebut per Frederic Castells i Ballespí, Frederic Renyé i Francesc Malet, tots tres participants en l'esmentat primer Congrés Catalanista de 1880. Amb tot i amb això, en els darrers dies de la permanència dels federals catalanistes en el PRDF, Lo Tranquil Taller va participar en la rebuda de Francesc Pi i Margall a Lleida, el 22 de maig de 1881, de pas entre Madrid i Barcelona, on havia de fer un gran míting amb Almirall al Circo Ecuestre, que, curiosament, segons el mateix Almirall, va significar la seva ruptura —tot i que no ho va dir per carta fins al juliol.⁴¹ Aquell dia, Lo Tranquil Taller va cedir la seva coral perquè cantés fora del restaurant de l'estació, mentre Pi i Margall dinava, en la parada habitual que feia el ferrocarril que cobria aquesta línia.⁴²

Pocs dies després, el 7 de juny, Pi i Margall va venir expressament a Lleida, on va romandre dos dies. Aquell dia va impartir una conferència en la sala d'actes de Lo Tranquil Taller, i, posteriorment, va presidir un banquet al seu magatzem, amb 200 coberts i l'assistència de representants de 47 comitès republicans de Lleida. La trobada va finalitzar amb un ball, en una jornada republicana molt lluïda, que indicava uns llaços *fraternals* entre el republicanisme federal d'Almirall i Pi, que el mes següent es trencarien.⁴³ D'una altra banda, aquell any, probablement, fou el de major esplendor de la societat, ja que per Sant Joan i per Sant Pere va organitzar dos espectaculars balls als Camps Elisis de Lleida. La seva banda va tocar a la glorieta circular del parc, convenientment engalanada, com els jardins adjacents.⁴⁴ Tal com constatava el corresponsal de la *Revista de Lérida*: «Los bailes del “Tranquil-Taller” se ven siempre favorecidos por más numerosa y escogida concurrencia, y que son los únicos que han tenido hasta hoy el privilegio entre nosotros de que en ellos se vean confundidas en armónico consorcio todas las clases de nuestra

40. *El Diluvio* (1 de maig de 1881), p. 10.

41. *La Vanguardia* (30 de juliol de 1880), p. 6-7.

42. *Diari Català* (22 de maig de 1881), p. 3; i *Mundo Moderno* (24 de juliol de 1881), p. 1.

43. *Diari Català* (7 de juny de 1881), p. 3.

44. *Diari Català* (16 de juny de 1881), p. 4; i (23 juny de 1881), p. 4.

sociedad. En efecto; lo mismo en las reuniones que ha celebrado en los Campos que en la que tuvo lugar en el nuevo local, lucieron allí sus atractivos de elegante señorita al lado de la graciosa artesana, rivalizando en belleza y donosura».⁴⁵

Segons el corresponsal del *Diari Català*, el Tranquil Taller era «un centro que, encara que no té caràcter oficial, crech que servirà de molt pera unir los moltíssims elements que fins avuy vagaban dispersos, entre'ls que poden dir-se demòcratas històrichs, verdaderament autonomistes».⁴⁶

Tot i els presagis d'aquell periodista, com va succeir amb la Sociedad Literaria de Bellas Artes, perdem el seu rastre el 1882, tot i que aquell any encara apareixien les dues associacions en l'*Anuario del Comercio, de la Industria, de la Magistratura y de la Administración*, publicat a començaments de 1882.⁴⁷

En aquest sentit, intuïm que el final de Lo Tranquil Taller degué ser sobtat, probablement lligat a la partença de Frederic Castells a Barcelona. D'aquesta manera, a finals d'abril de 1882 el diari *El Diluvio*, que també es venia a les instal·lacions de la societat i era de tarannà republicà federal, informava que en l'edició de 1882 del certamen literari de la Sociedad Artística y Literaria de Bellas Artes de Lleida, prevista per al maig de 1882, es donaria «una copa, de plata y oro, dádiva del extinguido “Tranquil-Taller” al autor de la mejor trabajo referente al establecimiento de una Escuela de Artes y Oficios en Lérida, y medios para su sostenimiento».⁴⁸ En conseqüència, si fem cas de la notícia publicada a *El Diluvio*, la societat va desaparèixer de forma imprevista durant els primers mesos de 1882, ja que en principi tenia previst fer una donació per a un premi atorgat en aquell certamen.

Confirmant la nostra suposició, constatem que la seva pista es perd a partir de llavors en la premsa, ja que no hem localitzat cap més notícia referent a l'activitat d'aquesta pionera societat catalanista i de formació no reglada per a la classe treballadora de Lleida. El final sobtat de Lo Tranquil Taller i de la Sociedad Literaria de Bellas Artes de Lleida el mateix any 1882, ambdues de tarannà republicà i que en els anys precedents havien mostrat una vitalitat encomiable, sembla de dubtes i de foscor la causa de la seva desaparició.

45. *Revista de Lérida*, núm. 8 (24 de febrer de 1878), p. 63-64.

46. *Diari Català* (12 de març de 1881), p. 6.

47. *Anuario del Comercio, de la Industria, de la Magistratura y de la Administración* (1882), p. 1065.

48. *El Diluvio* (29 d'abril de 1882), p. 10.

4. L'ASSOCIACIÓ CATALANISTA. MAIG DE 1878

Per donar sortida civil a l'embranchida catalanista dels primers anys de la Restauració, van aparèixer unes altres dues institucions promogudes per l'advocat Frederic Renyé i Viladot (Lleida, 1849-1903). Primer, el maig de 1878, fundava amb un grup de catalanistes l'Associació Catalanista de Lleida. Tal com recollia la *Revista de Girona*, «acaba de constituirse definitivamente en Lérida una Asociación Catalanista cuya Junta Directiva la forman los Sres. siguientes: D. Federico Renyé Viladot, Presidente; D. Federico Castells Ballespí, Vicepresidente; D. José Pleyan de Porta, Vocal Secretario; D. Ramon Maria Vicens Roca, Vocal Depositario y (el procurador) D. José M.ª Tarragó Corselles, Vocal Contador». ⁴⁹ En segon lloc, el mateix Renyé, amb el fidel Josep Pleyan de Porta, va fundar l'Associació Excursionista Ilerdanesa (1884-1891), precedent del Centre Excursionista de Lleida actual, que va fundar, entre d'altres, l'arxiver Enric Arderiu en 1906.

A partir d'aquest moment, i després de la marxa de Castells a Barcelona el 1881, Frederic Renyé es converteix en l'autèntica ànima del catalanisme lleidatà fins a 1900; almenys és el que mostra major continuïtat, tant en la vessant cultural com la política. Així, el 1878 es donava a conèixer literàriament amb les seves *Odes d'Anacreont*, traducció directa al català de l'obra grega; a més de col·laborar en la premsa catalana, publicant diversos treballs en prosa i vers en les revistes *Lo Gay Saber*, *La Renaixensa* i *La Il·lustració Catalana*.

Dos anys després publicava a Lleida, amb Pleyan de Porta, que fou el seu principal col·laborador, l'*Àlbum històric monumental pintoresch de Lleyda y sa província* (1880), que imitava les obres publicades en fascicles a Europa per exaltar el patrimoni monumental dels seus pobles i ciutats. Aquest àlbum fou editat entre 1880 i 1883, i il·lustrat amb quaranta-quatre heliografies (un tipus de fotografia amb major exposició) de monuments i paisatges lleidatans, comentades per diversos escriptors de prestigi. ⁵⁰

En la seva vessant jurídica, Renyé i Viladot va destacar com a expert de la legislació foral catalana. Així, va participar, el 1880 a Barcelona, en el Congrés Català de Jurisconsults en representació del Col·legi d'Advocats de Lleida. En aquella reunió es van prendre en consideració algunes de les seves propostes en la

49. *Revista de Gerona* (1 de juny de 1878), p. 286.

50. JOSEP PLEYAN DE PORTA; FEDERIC RENEYÉ Y VILADOT (1880), *Àlbum històric, pintoresch y monumental de Lleyda y sa província*, Lleida, Estampa de Joseph Sol Torrens, 416 pàgines.

redacció de conclusions. A més, dos anys després (1882), va promoure una *Exposición elevada a las Cortes en ruego de que no se altere la legislación civil de Cataluña*, amb Antonio Calderón, que fou defensada al Congrés pel progressista comte de Torregrossa, Jaume Nuet i Minguell.⁵¹ Als Jocs Florals de Barcelona fou membre del jurat el 1894, i l'any següent (1895) fou premiat amb el segon accèssit de l'englantina d'or per la seva composició poètica *Lo cabaler, costums que quedan*, inspirada en els usos familiars ancestrals catalans.⁵²

Amb tot i amb això, si fem cas d'un editorial de *La Comarca de Lleida* de 1900, l'Associació Catalanista devia suspendre les seves activitats també cap a 1882, per a reprendre-les el 1894. Així, segons deia aquell diari: «A principis de l'any 1899 figurava tan sols en l'inventari del catalanisme de Lleyda una "Associació Catalanista" que venia funcionant des de 1894 y que desperta en aquesta població ab los Jochs Florals, que anyalment ha vingut organisant, l'esperit catalanista de la comarca sicorina y especialment l'amor à la llengua, à la literatura y à la historia de Catalunya: Associació modestíssima, però fructífera y brillant en resultats positius, no ja pera la literatura, sinó pera la política catalanista».⁵³

Per tant, a Ponent tothom tenia molt clar que la fundació dels Jocs Florals de Lleida el 1895, a través de l'Associació Catalanista de Lleida, fou l'inici del seu definitiu relleu cultural catalanista. Els Jocs, que es van mantenir fins a 1923, tot just va començar la Dictadura de Primo de Rivera, foren, segons Gerard Malet, els segons en importància de Catalunya. Pel certamen lleidatà van desfilar com a presidents mantenidors molts dels més destacats poetes catalans del moment com Àngel Guimerà, convidat per a la primera edició de 1895, Víctor Balaguer el 1897, mossèn Cinto Verdaguer el 1901, Narcís Oller el 1904, Joan Maragall el 1907, Joan Alcover el 1912, Josep Carner el 1914 o Pompeu Fabra el 1915.

El màxim premi del certamen era la Flor Natural, que fou guanyada en edicions successives per alguns dels millors poetes catalans, com ara Magí Morera

51. *Exposición elevada a las Cortes; por Federico Renyé y Viladot y Antonio Calderón [...] en ruego de que no se altere la legislación civil de Cataluña; y presentada al Congreso de los Diputados por el Excmo. Conde de Torregrossa el día 11 de junio* (1882), Lleida, Imprenta y Estereotipia de José Sol Torrents.

52. Frederic RENYÉ (1895), «Lo cabaler», *Jochs Florals de Barcelona*, Barcelona, p. 81-88. En línia, Arxiu de Revistes Catalanes Antiques (Arca): https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1342859 (consulta 17 de juny de 2020).

53. *La Comarca de Lleida*, núm. 46 (3 de març de 1901), p. 1.

i Galícia el 1896, Francesc Ubach i Vinyeta el 1897, Jaume Novellas de Molins els anys 1898 i 1899, Agustí Calvet el 1907, mossèn Anton Navarro el 1901 i el 1910 o Josep Estadella i Arnó el 1904 i el 1915. En definitiva, considerem que l'organització regular d'aquest certamen va culminar el procés de la Renaixença a Lleida, al mateix temps que la presència de les personalitats culturals catalanes més destacades del moment fou una eina vital de difusió del catalanisme.⁵⁴

Quant a la ideologia de Renyé, direm que fou un catalanista conservador, que s'alineà políticament amb la Unió Catalanista. A Lleida fou regidor de l'Ajuntament i primer alcalde *catalanista* des de l'1 de juny fins a l'octubre de 1890.⁵⁵ El 1888 acudí a presentar a la reina regent el missatge per reclamar les aspiracions autonòmiques del grup conservador del catalanisme i el 1892 assistí a l'Assemblea de Manresa, on va col·laborar en la redacció de les cèlebres Bases. Durant els anys 1899 i 1900, ja com a jutge municipal de Lleida, fou vocal permanent de la Unió Catalanista. A Lleida, des de l'Associació Catalanista continuà impulsant culturalment el moviment fins a 1903, ajudat per Enric Arderiu i Valls. Per donar sortida a les seves idees, el 1899 van fundar el setmanari *La Veu del Segre*, regionalista, i més tard *La Comarca de Lleyda*, catalanista.

5. L'EXPLOSIÓ DEL CATALANISME EN INICIAR-SE EL SEGLE XX

Sens dubte, la figura de Renyé es bàsica per enllaçar el catalanisme lleidatà de l'últim quart del segle XIX amb la nova generació dels inicis del segle XX. Efectivament, després de la doble pèrdua associativa a Lleida de la Sociedad Literaria i Lo Tranquil Taller, l'Associació Catalanista de Frederic Renyé va fer de pont fins a l'explosió definitiva del catalanisme cap a 1900. Això va fer que, fins i tot, com descrivia Valeri Serra i Boldú el 1933, el catalanisme lleidatà del segle XX *oblidés* l'existència de Lo Tranquil Taller, com a precursor del catalanisme a Ponent:

54. Vegeu, per al tema que ens ocupa, Gerard MALET (2009), *Els Jocs Florals de Lleida 1895-1923. Discursos i materials*, Lleida, Universitat de Lleida, p. 9 i sq.

55. *La Correspondencia de España: diario universal de noticias*, núm. 11746 (2 de juny de 1890), p. 1.

QUINTÍ CASALS BERGÉS

He vist els començaments del catalanisme a les terres de Lleida. He conegut els precursors, bona gent a carta cabal; eren tan pocs que es podien comptar amb els dits, entre ells, Frederic Renyé i Viladot, instauradors a Lleida dels Jocs Florals —el proselitisme del qual feu que ben aviat es veiés enrotllat de l'Enric Arderiu, Joan Bergós, Manuel Espluga i Enric, Manuel Roger de Llúria, Salvadoret Rebés, per a no citar sinó la gent que avui en diríem vella.⁵⁶

Com deia Serra Boldú, la fita principal del grup que formà l'Associació Catalanista fou mantenir el catalanisme actiu, amb molt pocs elements, i promoure els primers Jocs Florals de Lleida el 1895. I això succeïa malgrat que a Lleida, fins a l'any 1900, el catalanisme va ser molt feble. Tal com ho descriu un altre dels seus promotors del moment, Josep Vilaplana, a l'octubre de 1900: «L'any passat en aquest temps, ¿què hi havia de catalanisme a Lleyda?, molt poca cosa, gayre bé res; solsament l'Associació Catalanista que per medi dels Jochs Florals fomentava el catalanisme literari».⁵⁷ Així ho veia, també, *La Comarca de Lleida*, que afirmava que «à l'antiga Associació han vingut à ajudar-la en sa empresa, primer un setmanari titulat *La Veu del Segre* que s'adherí à la Unió Catalanista; després una Associació "Unió de jovent catalanista L'Avenç", també adherida; continuaren les adquisicions del catalanisme àb la publicació de nostre humil setmanari *La Comarca de Lleida* y s'acabà ab la fundació d'una Associació tan valenta y decidida com la que funciona baix lo nom encisador de "Catalunya"».⁵⁸ En conseqüència, conclou Vilanova: «Hi ha doncs avui a Lleyda tres associacions catalanistes i dos setmanaris que guian nostre poble».⁵⁹

L'entusiasme de Vilaplana constata que a Lleida s'encetava un procés d'atomització catalanista, partint de l'antiga associació cultural Catalanista fundada per Frederic Renyé en 1878 o 1884, adherida a la Unió Catalanista. La citada associació, almenys fins a 1900, va mantenir units catalanistes de diversa mena com Romà Sol, Manel Roger de Llúria, Joan Rovira i Enric Arderiu, per

56. Valeri SERRA, «Dels primers anys del catalanisme a les terres de Lleida», *La Revista*, 1933, p. 56-58.

57. Josep VILAPLANA, «Lo catalanisme a Lleyda», *La Veu del Segre*, núm. 56 (21 d'octubre de 1900), p. 1.

58. *La Comarca de Lleida*, núm. 46 (3 de març de 1901), p. 1.

59. VILAPLANA (1900), p. 1.

citar els més coneguts, els quals van escriure en el seu principal òrgan de difusió, *La Comarca de Lleida*, dirigit per Manuel Espluga i Enric.

L'Associació Catalanista va tenir una vigència, segons Conxita Mir, que es va allargar fins a 1903.⁶⁰ Poc temps abans, es va començar a diversificar l'opció catalanista en el regionalisme de la Unió Catalanista l'Avenç, precedent de la fundació posterior de la Lliga Regionalista a Lleida (1902), que va adoptar *La Veu del Segre* com a òrgan de difusió, dirigit aleshores per Joan Rovira Agelet; i l'Associació Catalunya, fundada el 1900 pel comerciant Domènec Serra Sanjuán (? - Lleida, 12 de novembre de 1935), primer president, i Enric Arderiu Valls, que tenia base cultural i apel·lava a la unió del catalanisme.

D'una altra banda, completaven el panorama del moment el sector carlí de Joan Bergós i Manuel Roger de Llúria, amb el seu rotatiu *Lo Campanar de Lleyda* (1901); i els republicans, que fundaren el 1901 Joventut Republicana de Lleida, liderada pel metge Humbert Torres i per Alfred Perenya, una entitat que, segons Josep Lladonosa, va seguir inicialment la Unión Republicana de Vicent Blasco Ibáñez i Nicolás Salmerón fins a 1907, data en la qual es van escindir per catalanitzar el partit.⁶¹

Al marge d'aquest moviment, els partits espanyolistes *caciquils*, principalment el Partit Liberal, que dominaven la política local i copaven la majoria dels càrrecs de diputat, alcalde i regidor; comptaven amb fins a quatre diaris més: *El País*, conservador; *El Diario de Lérida*, catòlic integrista; *El Pallaresa*, liberal; i *El Ideal*, republicà.⁶²

6. L'ANY 1900, PUNT D'INFLEXIÓ DEL CATALANISME LLEIDATÀ

Fins a l'any 1900, el catalanisme lleidatà es va mantenir en el marge cultural, per la qual cosa la Unió Catalanista de Lleida aplegava catalanistes purs d'acció (Arderiu, Roger o Renyé) amb polítics liberals i conservadors que li-

60. Conxita MIR (1985), *Lleida (1890-1936): caciquisme polític i lluita electoral*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 305.

61. Josep LLADONOSA, «Protagonisme lleidatà dins la política catalana durant el primer terç del segle (1900-1936)», *Diario de Lérida* (2 de maig de 1978), p. 3.

62. Romà SOL; Carme TORRES (1978), *Lleida i el fet nacional català (1878-1911)*, Barcelona, Edicions 62, p. 194-200.

mitaven l'abast de l'associació a l'impuls regional de la cultura catalana dins el marc legal de la Restauració (els Sol, Agelet, Prim i Tarragó o Manuel Gaya). Entre la puixança del grup purament catalanista de finals de segle XIX, s'ha de destacar la figura d'Enric Arderiu i Valls (Linyola, 1868 - Simancas, 1920), intel·lectual polièdric que fou clau en el desplegament catalanista del segle XX a ponent. En Arderiu hem de veure un intel·lectual tot terreny, preocupat pel desenvolupament de la cultura catalana, en perill davant la maquinària uniformadora espanyola. Tal com va afirmar en el seu dia Josep Borrell, Arderiu representava «el típic [treball] de “l'intel·lectual perifèric”, d'una molt diversificada activitat, encara que plantejada amb molta coherència [...] el cas d'Arderiu és d'una complicada varietat, filla de l'anhel que inspirà la seva obra i del desconsol que li produïa veure que a tot s'havia d'atendre, perquè tot restava inconscientment abandonat». Segons Borrell, «la tasca d'Arderiu es reparteix entre 3 activitats: recerca històrica, el periodisme i l'activisme politicocultural, a més de les edicions i els estudis de caire filològic».⁶³ Per tant, trobem un Arderiu que es va implicar i va produir escrits de caire històric, periodístic, filològic, polític, bibliòfil i de promoció cultural. Seguit per la joventut lletraferida i nacionalista lleidatana del moment, aconseguí bastir una aura cultural indestructible, al marge de qualsevol atac o tendència catalanista (Fig. 3).

Després d'estudiar filosofia i lletres i aprovar unes oposicions a Madrid del cos nacional d'arxiviers el 1893, Arderiu és destinat a Lleida com a arxiver d'Hisenda a primers de 1894. Fou llavors que va iniciar el compromís amb el catalanisme, ja que, segons confessava en una carta al duc d'Almenara el 1900: «Soy catalanista desde 1895; si bien no se me conocen otras manifestaciones de catalanismo que las literarias, aunque yo creo en el catalanismo de las Bases de Manresa».⁶⁴

Per tant, Arderiu va iniciar-se en el catalanisme en el si de la conservadora Unió Catalanista, que fou l'encarregada de redactar les Bases de Manresa el març de 1892, les quals estaven inspirades en el *retorn contemporani* de Catalunya a l'estatus confederat previ a la Guerra de Successió. En la redacció i signatura d'aquest document no participaren els primers republicans catalanistes del moment, encapçalats per Valentí Almirall, i sí els elements més conservadors, catòlics

63. Josep BORRELL (1987), «Enric Arderiu: un model d'intel·lectual en l'inici del Nou-cents lleidatà», dins *Miscel·lània Homenatge a Josep Vallverdú*, Lleida, IEI, p. 361.

64. Carta d'Enric Arderiu al duc d'Almenara (15 de novembre de 1900). Informació cedida per Josep Varela.

Figura 3: Enric Arderiu Valls. Font: *Catalunya*, 8 de juliol de 1920, p. 1.
Arxiu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs (IEI).

i tradicionalistes del catalanisme del moment com els carlistes, la burgesia proteccionista i la Lliga Regionalista.

En aquesta etapa inicial a Lleida (1894-1900), Arderiu, a banda d'exercir d'arxiver d'Hisenda, s'implicà molt en la defensa de la cultura catalana, fundant, amb el comerciant de llana Domènec Serra, l'associació Catalunya, que va veure la llum poc temps després de l'arribada del cap polític espanyolista i anticatalanista José Martos O'Neale. En aquest sentit, el nou cap va arribar a Lleida el 15 de març de 1899, procedent de les Filipines⁶⁵ i molt escaldat per la derrota espanyola contra els EUA el 1898, que va propiciar la cessió dels territoris d'ultramar als nord-americans (Cuba, Puerto Rico, Guam i Filipines).

De fet, només arribar, va amenaçar de suspendre les activitats de la Joventut Catalanista de Lleida, filial de l'Associació Catalanista, a més d'advertir que detindria qui s'oposés a la seva autoritat. Unes primeres denúncies del cap polític contra els diaris catalanistes *La Veu del Segre* i *La Comarca de Lleida* van

65. *La Época*, núm. 17518 (15 de març de 1899), p. 2.

acabar en multes d'entre 100 i 150 pessetes i les queixes dels dos diaris, les quals foren contestades per gran part de la premsa espanyola. Així, el 23 de gener de 1900, *La Época* afirmava el següent:

Las quejas que formula *La Veu del Segre*, semanario regionalista de Lérida, contra el gobernador de aquella provincia, D. José Martos, constituyen el mayor elogio de tan digna autoridad, que ha conseguido mantener el orden, que podría alterarse con la propaganda de la autonomía catalana, y el respeto a las leyes, cómo se necesita para mantener la unidad de la Patria. Si no gusta á *La Veu del Segre* la correcta y prudente conducta del Sr. Martos, en cambio satisface á los demás españoles y ha sido aprobada por los Tribunales, que han declarado ilícita la propaganda [que] aquel semanario hacía⁶⁶ (Fig. 4).

Les amenaces i coaccions de Martos continuaren i van arribar al Parlament espanyol, on Pi i Margall va defensar els catalanistes en la sessió del 8 de febrer de 1900: «Los catalanistas, como otras veces he dicho, sobre la reorganización del Estado y la autonomía de las regiones, no han hecho más que reproducir el programa del partido federal, que nosotros venimos defendiendo bajo conservadores y liberales, sin que jamás se nos haya puesto la menor cortapisa. Si razón hubiera para perseguir el programa de los catalanistas, razón habría para que se persiguiese también a los federales».⁶⁷

Uns dies després, el 18 de febrer de 1900, se celebrava un míting a Lleida, organitzat per l'Associació Catalanista, al qual van assistir 4.000 persones. En l'acte presidit per Manuel Folguera Durán, van prendre part destacades figures del moment com Joan Permanyer o el mateix Frederic Renyé, que va dir, al començament, que «el catalanismo, a la par que no tiene significación política, no es separatista ni tampoco anexionista. Pide menos papel sellado y que de Madrid vengan autoridades dignas de la cultura del pueblo catalán»,⁶⁸ en una clara al·lusió a Martos. Remarquem que el discurs de Renyé incidia a afirmar

66. *La Época*, núm. 17826 (23 de gener de 1900), p. 1.

67. *Diario de Sesiones del Congreso*, núm. 124 (8 de febrer de 1900), p. 4245; i Quintí CASALS (2019), *Catalunya dins l'Espanya centralista*, Lleida, Publicacions de la Universitat de Lleida, p. 291-292.

68. *La Autonomía: Diario republicano*, Año VII, núm. 1582 (20 de febrer de 1900), p. 2.

Figura 4: Baixada en barca el 1900. Font: *Catalunya*, 8 de juliol de 1920, p. 1. Arxiu de l'IEI.

que el catalanisme a ponent encara no tenia una significació política i es limitava a l'esfera cultural. L'acte va finalitzar amb alguns dels concurrents cantant *Els Segadors*, cosa que va indignar la parella de la benemèrita enviada a l'acte per Martos perquè vetllés perquè no es cantés l'himne.

Per copsar el sentiment anticatalanista de Martos només cal llegir l'incendiari títol del llibre que va publicar l'any següent (1901): *Peligro nacional. Estudios é impresiones sobre el catalanismo*, on criticava el catalanisme i en justificava la persecució. Amb aquesta predisposició, poc després de la seva arribada va prohibir, el 27 de març de 1900, que els mestres lleidatans poguessin ensenyar i parlar en català a les escoles. L'arxiver Enric Arderiu va respondre tot seguit, amb una carta publicada a *La Comarca de Lleyda* el 2 d'abril, que la prohibició era «una vertadera provocació als partidaris de les idees catalanistes».⁶⁹

69. *La Comarca de Lleyda* (2 d'abril de 1900).

QUINTÍ CASALS BERGÉS

Martos continuà en els mesos següents amb la seva política contra tot el que era catalanista i fins i tot lleidatà, assetjant Valeri Serra, a qui va enviar a buscar Linyola, Roger de Llúria o Arderiu. També va ordenar la detenció de la gent que cantava *Els Segadors* al carrer i la seva prohibició durant la celebració dels Jocs Florals de 1900, o les caramelles dels nens a la Festa Major de Lleida. Segons deia l'any següent *Lo Campanar de Lleida*: «Lo Sr. Martos, aquell cèlebre governador que [...] va fer ell sol més catalanistes que todas las propagandas dels companys de causa». ⁷⁰ En la seva croada també es va topar un dia de 1900 amb l'enginyer militar Francesc Macià i Llussà, destinat a Lleida, amb el qual es va enfrontar públicament al Casino de Lleida. ⁷¹

Amb aquest ambient, el març de 1900 se celebrà la junta general de l'Associació Catalanista, on «varen votar aprovant la conducta de l'Unió Catalanista los socios (Ramon) Canalda, (Manuel) Roger, (Frederic) Renyé, (Enric) Arderiu, Sans, Pagès, (Joan) Bergós, (Manuel) Espluga y (Antoni) Navarro y en contra los socios (Romà) Sol Mestre, (Miquel) Agelet Gose, (Antoni) Agelet Romeu, (Marian) Jaques, (Agustí) Prim, (Joan) Rovira, (Josep) Murillo, (Josep Maria) Tarragó y (Càndid) Clua». ⁷²

La votació publicada a la premsa escenificava la divisió en el si de l'associació entre els catalanistes d'acció, favorables a la política d'oposició a Martos que encapçalava la Unió Catalanista, i els més moderats, de majoria liberal, que probablement només entenien que l'associació fos d'àmbit cultural. Probablement, aquest diferent posicionament va fer avançar la ruptura o disgregació dels catalanistes lleidatans entre els de la Unió Avenç (Rovira, Sol o Jaques) i l'Associació Catalunya (Arderiu, Serra o Roger).

De fet, constatem l'activitat de la novella Catalunya des de l'agost de 1900, mes en el qual va organitzar dues conferències impartides per Enric Arderiu sobre «Gramàtica catalana», explicant «en llargues y atinades consideracions, pera exposar l'opinió de que nostre idioma té son origen en la mescla del llatí y la llengua indígena que's parlaba à Catalunya, acabant per rebutjar les afirmacions dels que negan siga llengua l'idioma català. Lo conferenciant fou aplaudit». ⁷³

70. *Lo Campanar de Lleyda*, núm. 11 (14 de juliol de 1901), p. 7.

71. Jordi Soldevila, «José Martos O'Neale», *Altres històries de Lleida*: <http://altreshistories-delleida.blogspot.com/2011/09/jose-martos-oneale.html> (consulta 20 d'abril de 2020).

72. *La Veü del Segre* (11 de març de 1900), p. 3.

73. *La Veü del Segre* (5 d'agost de 1900), p. 2; i (19 d'agost de 1900), p. 2.

Molt activa durant aquells primers mesos, el 30 de setembre de 1900 l'Associació Catalunya va organitzar una excursió fluvial catalanista el diumenge pel riu Segre. Segons informava el diari estatal *El Imparcial*:

No fué un meeting la manifestación catalanista celebrada el domingo anterior en Lérida, y en la que tomó parte el archivero y funcionario de aquella delegación de Hacienda D. Enrique Arderiu, el cual ha sido suspendido de empleo y sueldo, sino una excursión en lancha por el río Segre, lindante con toda la longitud de la calle de Blondel. Los manifestantes llevaban ondeando una gran bandera catalana, daban gritos de ¡Visca Catalunya! y cantaban *Els Segadors*. Llegaron á la villa de Torres de Segre y colocaron la bandera en el balcón de una posada, mientras prorrumpián en gritos antipatrióticos. Un capitán de la Guardia Civil, enviado por el gobernador, hizo callar á los alborotadores quienes arriaron su flamante bandera, se metieron en la iglesia, en donde no sabemos si también el organista entonaría el himno de *Els Segadors*.⁷⁴

Els tripulants de la barca foren entre onze i tretze. Avui podem donar els seus noms per la denúncia que el cap polític va fer contra ells: Salvador Revés, Domènec Serra, Mariano Jené, Càndid Clua, Agustín Guarro, Joan Bergós, Josep Escolà, Enric Arderiu, Lluís Borràs, Josep Aleu i Francesc Casanovas, que van quedar en llibertat provisional sense fiança.⁷⁵

Els cabdills de l'expedició foren el corredor de comerç i caixer al Banc d'Espanya, Joan Bergós Dejuan (Lleida, 1859 - Lleida, 1930), que llavors tenia 41 anys i havia estat propagandista de les Bases de Manresa; Càndid Clua, corredor de comerç del Banc d'Espanya, l'esmentat Enric Arderiu, amb 32; i el comerciant Domènec Serra, president de l'associació. L'advocat Manuel Roger de Llúria i Mensa (Anglesola, 1888-1917), president de la Junta Carlina de Lleida, va defensar quatre dels encausats, però no va participar en l'excursió com es creia. Amb tot, en el llibre que va publicar l'any següent, *L'as de bastos*, com a resposta al llibre citat de Martos O'Neale contra el catalanisme,⁷⁶ aquest autor explicava

74. *El Imparcial* (7 d'octubre de 1900), p. 2.

75. *Diari de Catalunya* (11 d'octubre de 1900), p. 2; *La Comarca de Lleida* (9 de juny de 1901), p. 3; també donava els noms de Jaume Piñol i Josep Mostany, com a encausats.

76. JOSÉ MARTOS O'NEALE; JULIO AMADO (1901), *Peligro nacional. Estudios é impresiones sobre el catalanismo*, Madrid, 1901. Sobre Llúria vegeu Francesc CLOSA (2017), «Manuel Roger

que els policies havien intentat enfonsar la barca quan passava per sota el pont vell de Lleida tirant-los un gran roc.

Tanmateix, el governador va fracassar en el sabotatge de l'excursió, que havia estat anunciada, i en la denúncia posterior. El jutge va arxivar el cas l'any següent, que segons *La Comarca de Lleida*, «tant gran y tant cèlebre volia que fos aquell dèspota, ex-governador, de fatals records per nostra província en Joseph Martos». ⁷⁷

Finalment, el 17 de febrer de 1901, Martos era traslladat a Saragossa, on es va fer càrrec del Govern Civil d'aquella província. ⁷⁸ Poc després de la seva marxa, *La Comarca de Lleida* relacionava els principals atacs de Martos al catalanisme ponentí:

1. Varias denúncies a *La Veu del Segre*, de les que n'ha sortit bé aquest setmanari. 2. Un judici de faltes à nou joves catalanistes que cantaren en dissabte de glòria certa cansó. 3. Un procés qu'arribà à judici oral contra nostre redactor: en Manel Roger de Llúria, lo qui fou sobresschit. 4. Un altre procés, ab condena, contra, nostre benevolgut company y redactor de *La Renaixensa* en Joseph Maria Roca. 5. Procés contra els excursionistes de Torres de Segre, que encara està pendent de resolució. 6. Expedient gubernatiu contra nostre redactor N'Enrich Arderiu, qui fou traslladat à Huelva. 7. Suspensió de vetllades à «L'Avenç» y à «Catalunya». 8. Dos multes de cent y de cinquanta pessetes à *La Veu del Segre* y altres dos de cent pessetes cada una à *La Comarca de Lleida*. 9. Alguna altra petita cantitat que ha sigut pagada en menuts ⁷⁹ (Fig. 5).

Com deia la nota de *La Comarca*, el cap, enrabiats pels seus fracassos, s'acarnissà llavors amb Arderiu, que era l'únic funcionari públic del grup i al qual va poder perjudicar laboralment. Destituït a Lleida, passà un temps destinat a la Biblioteca Provincial de Huelva a finals de 1900; després, el febrer de 1901,

de Llúria i el procés de renovació del carlisme lleidatà (1888-1917)», a *La industrialització al Berguedà i el fenomen carlista: V Simposi d'Història del Carlisme, Avià, 13 de maig de 2017*, Avià, Centre d'Estudis d'Avià, 2017, p. 195-221.

77. *La Comarca de Lleida* (21 de juliol de 1901), p. 3.

78. *La Època*, núm. 18209, (17 de febrer de 1901), p. 3.

79. *La Comarca de Lleida*, núm. 46 (3 de març de 1901), p. 1.

Figura 5: Capçalera de *La Veu del Segre*. Font: Fons Romà Sol i Carme Torres - Universitat de Lleida.

passà a l'Arxiu d'Hisenda de Terol i el juny de 1901 al d'Osca. Desenganyat de la funció pública, va demanar l'excedència per dirigir a Barcelona, del juny de 1902 al febrer de 1903, el periòdic *La Renaixença*, que havia comprat l'enginyer Manuel Folguera Duran, president d'Unió Catalanista des de 1901. La seva gestió al capdavant d'aquest rotatiu es va caracteritzar per l'intent de reunir el catalanisme històric apolític cultural, del qual formava part; amb la branca política que encapçalava Enric Prat de la Riba, entre d'altres, al capdavant de la recent fundada Lliga Regionalista (1901). El fracàs de l'any 1902 per unir la Lliga a la Unió Catalanista va fer que Arderiu deixés la direcció i demanés el reintegrament al Cos d'Arxius, essent acollit a la Biblioteca Nacional de Madrid sota la direcció de Marcelino Menéndez Pelayo, amic seu.

Entretant, a Lleida, de la regionalista Unió Catalanista l'Avenç, sorgí la Lliga Regionalista a Lleida el febrer de 1902, que, com hem dit, va adoptar *La Veu del Segre*, dirigida per l'advocat Joan Rovira Agelet (Barcelona, 1868/1869 - Lleida, 20 de març de 1920), com a òrgan de difusió. Rovira fou un de tants catalanistes que el governador de Lleida, José Martos O'Neale, va voler detenir, en aquest cas l'abril de 1900, tot i que finalment no ho va poder fer per manca de proves. El Col·legi d'Advocats de Lleida el va defensar: «Per sas opinions regionalistes, lo bon concepte que'ls mereixia lo Sr. Rovira, en qui han vist sempre à un digne funcionari de l'administració de justícia fidel cumplidor del seu deber, sens que's tinga noticia dels radicalismes ni censures que se li volen atribuir

QUINTÍ CASALS BERGÉS

contra les institucions». ⁸⁰ Uns anys després, Rovira Agelet arribà a la Diputació, el 1904, en una elecció parcial efectuada al districte de la Seu-Sort en nom de la Lliga. En una de les primeres sessions en què participà, demanà que es parlés en català en detriment del castellà emprat habitualment. Amb tot i amb això, Rovira va deixar la Lliga el 1911 per ingressar al Partit Liberal. ⁸¹

CONCLUSIONS

El catalanisme lleidatà es va mantenir unit fins a 1903 dins l'àmbit cultural. Com a mostra, vegem que el jurat dels Jocs Florals de 1903 estava format pel poeta Francesc Matheu Fornells, president convidat; el carlí Manel Roger de Llúria, que llavors era president de l'Associació Catalanista de Lleida, vicepresident; Frederic Renyé Viladot, de la Unió Catalanista; Enrich Arderiu Valls, de l'Associació Catalunya, i Joan Bergós Dejuan, carlí, com a vocals, i el republicà Humbert Torres Barberà, com a secretari. ⁸² Tot i la irrupció de la Lliga el 1902, el 1903 el catalanisme encara no sembla definit com a un moviment polític alternatiu als partits estatals hegemònics (conservadors i liberals). Aquesta tendència, com hem vist en les pàgines prèvies, era pròpia de la inèrcia del moviment catalanista lleidatà que s'arrossegava des dels primers anys de la Restauració.

D'igual manera, considerem que cap a 1903 es comencen a definir els futurs quatre grups polítics del catalanisme lleidatà. D'una banda, els regionalistes, que estaven dividits llavors entre els primers *lligaires* encapçalats per Joan Rovira i els autonomistes del partit Liberal, que el 1917 passaren a la Lliga, cas de Romà Sol o Josep Maria Espanya; d'una altra, els primers republicans catalanistes, encapçalats a Lleida pel metge Humbert Torres, futur primer alcalde escollit per elecció popular el 1917, i Manuel i Alfred Pereña; els carlins amb Manuel Roger de Llúria i Joan Bergós, i al bell mig de tots els partidaris de la unió de forces en un sol bloc, bàsicament els membres de la Unió Catalanista,

80. *La Veu del Segre* (28 de gener de 1900), p. 3.

81. Vegeu la dinàmica dels anys posteriors a Quintí CASALS (2015), «La lluita pel poder a Lleida entre Romà Sol Mestre i Joan Rovira Agelet: una pugna amb transcendència política en la Mancomunitat de Catalunya (1914-1920)», *Recerques: Història, Economia i Cultura*, núm. 71, p. 125-158.

82. *La Veu del Segre* (25 de gener de 1903), p. 1.

liderats pel patriarca del moviment Frederic Renyé i, més endavant, pel seu pupil Enric Arderiu, des de l'Associació Catalunya.

La dinàmica política alternativa als partits dinàstics liberal i conservador va portar, en un futur immediat, a un seguit de tensions amb els governadors civils i militars, que, com hem vist, ja va avançar la convivència amb el cap polític anticatalanista Martos O'Neale en el període 1900-1901.

En definitiva, concloïem, el catalanisme lleidatà estava totalment vertebrat cap a 1903 en les tendències que en un futur immediat plantarien cara electoralment als partits espanyolistes-centralistes, i era vist com una alternativa, tant per la societat com pel poder central, que, a partir de llavors, intentarà minimitzar-lo a través de l'actuació correctiva dels caps polític i militar.